

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

У статті розглядається явище сільського туризму в Україні як один із шляхів підвищення рівня життя та доходів сільського населення. Подається поняття "сільський туризм", історія зародження та розвитку сільського туризму в Україні та перспективи його подальшого розвитку.

The phenomenon of rural tourism in Ukraine is considered here as one of the ways to increase the life level and profits of rural population. The concept of "rural tourism", the history of nucleation and its evolution in Ukraine as well as prospects of its further development have been presented.

Актуальність: сільський туризм з кожним роком набуває все більшої популярності, замість жаркого сонця все частіше перевага віддається тінистим лісам, а замість міських громад – поселенням традиційних народностей.

Мета: оцінка стану розвитку сільського туризму в нашій країні.

Постановка проблеми. Туристична індустрія для багатьох країн – основне джерело доходів в бюджет, визнаний і вагомий чинник економічного розвитку. Підвищення життєвих стандартів, зменшення тривалості робочого часу, збільшення кількості платних відпусток, зростання рівня освіти, розвитку транспортної мережі – залізничної, автодорожньої, повітряної та морського транспорту, збільшення часу для відпочинку населення, що працює, сприяє зростанню туристської активності. З початку ХХІ ст. сільський туризм, за визнанням експертів Всесвітньої туристичної організації (ВТО), є одним з секторів туристичної індустрії, що динамічно зростають. Ідеї охорони навколишнього середовища, які надзвичайно популярні серед західної цивілізації, охопили й індустрію туризму.

Як європейська держава, Україна вирізняється безцінним природним різноманіттям, прекрасними ландшафтами, має 15 унікальних природних заповідників, тисячі пам'яток історії та культури світового рівня, багаті традиції та народні звичаї, чудову українську кухню, унікальний клімат, де є і зима і літо, славиться своєю гостинністю. Але на жаль відпочинок у селі знаходиться на початковому етапі розвитку.

Українське село має багатющу історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, самою природою даровані мальовничі ландшафти; наділене багатими лікувально-рекреаційними ресурсами. Багаті наші села й індивідуальним житловим фондом та добрими й працьовитими людьми. Разом з тим гострою проблемою для багатьох сіл є брак робочих місць, зростаючий надлишок робочої сили.

Поняття "сільський туризм" у його звичному трактуванні побутує з давніх часів. Ще до Х ст. у Римській імперії серед членів патриціанських

родин зародилася мода на поїздки з Риму на відпочинок у сільську місцевість. Масовий інтерес до відпочинку на селі у новітню добу відзначається, починаючи з XIX ст. А вже з другої половини XX ст. в урбанізованих країнах Європи саме сільський туризм перетворився на один з основних засобів "порятунку" європейців від стресового впливу розвинутих промислових міст.

Експерти Всесвітньої туристичної організації погоджуються на думці, що сільський туризм – складна багатоаспектна діяльність, що включає в себе пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, а також інші, менш спеціалізовані форми туризму.

Визначення поняття "сільський туризм" має, насамперед, проводитися з урахуванням поняття "сільська місцевість" й узгоджуватися з тим, який зміст ми вкладаємо в агрорекреаційну форму офіційного сільського господарства.

Поняття "сільська місцевість" уже досить довго досліджується географами, соціологами, економістами. Дотепер у різних країнах існують розбіжності суспільно-правового окреслення статусу "сільська територія".

Згідно із словником британця С. Медліка, "сільський туризм (rural tourism) – це відпочинковий вид туризму, зосереджений на сільських територіях, який передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами"[1].

Сільський туризм може ефективно розвиватися і функціонувати на таких територіях: національні парки і специфічні території, що охороняються; села; сільськогосподарські ферми; зони відпочинку і дачні зони; лісовий фонд; природні феномени; монастирі і священні місця; малі міста з характерною архітектурою, побутом, культурою; визначні пам'ятки народної культури під відкритим небом. Для нормального функціонування і розвитку сфери сільського туризму на цих територіях необхідно створити певну інфраструктуру, яка повинна відповідати двом основним вимогам: по-перше, створити нормальні умови для проживання туристів, а по-друге, в мінімальній степені порушувати екологічну стійкість природного середовища [2].

Основним контингентом серед любителів відпочинку у сільській місцевості є міський житель, який прагне відпочити у середовищі цілком відмінному від умов життя і праці в місті, шукає можливість контакту із збереженим природним середовищем, а також з традиційною культурою села, ознайомлення з сільським життям, сільськими тваринами та сільськогосподарською працею, здоровою селянською їжею. Міський житель сподівається під час свого відпочинку отримати затишне і охайне житло (кімнату, будинок), домашнє харчування, а також бажає познайомитись з місцевою природою і пам'ятками культури, зайнятись активними видами відпочинку (рибальство, збір грибів та ягід, прогулянки на велосипеді, конях, човнах). Деяких міських жителів може зацікавити

участь у рільничих роботах, а також догляд за домашніми тваринами. Це може бути косіння сіна, доїння корів та кіз, квашення капусти та огірків, випікання хліба. Пізнавальна сторона для жителя міста є дуже важливою під час його відпочинку у селі. Особливо охоче відвідують туристи місця, де розміщені природно-заповідні території (національні і ландшафтні парки, визначні пам'ятки живої і неживої природи) або архітектурно-археологічні чи історичні місця. При цьому турист прагне побачити цікаві природні явища (печери, скелі, джерела) та мальовничі краєвиди; зрозуміти історію краю, відвідати найвидатніші історико-культурні пам'ятки (замки, церкви, монастирі, городища), побувати у місцевому музеї; набратися особливих культурних вражень, пов'язаних із сільським побутом і звичаями та народними ремеслами; порівняти власну природу і культуру з місцями, які відвідує.

Сучасних жителів міста цікавлять нестандартні пропозиції та враження, які їм може подарувати природа, місцева культура села. Важливим притягальним елементом для міських жителів виступають сільські свята. Це різдвяні колядки, великодні веснянки, козацькі забави, концерти народних ансамблів, виставки народних умільців. Відвідувачі сільської місцевості позитивно реагують на можливість закупівлі сувенірів, виробів народних майстрів. Для місцевої громади продаж сувенірів та виробів народних промислів може бути джерелом прибутків, а також засобом реклами потенціалу місцевості.

Регіони України мають надзвичайно багату природно й етнокультурно-ресурсну базу, що створює передумови для його широкого використання у відпочинкових цілях. М'який клімат, мальовничі ландшафти, цікава історико-культурна спадщина є запорукою організації різнобічного відпочинку й туризму в сільських місцевостях нашої країни. Сільський туризм на початку ХХІ ст. – один із найперспективніших видів відпочинку у Карпатському, Поліському, Подільському, Наддніпрянському регіонах.

Сільський туризм в Україні пройшов два етапи свого розвитку, а зараз знаходиться уже на третьому.

I етап. Формування сільського туризму (кінець ХІХ – середина ХХ століття). Цей період в основному характеризується відпочинком та творчою працею заможних городян у знайомих їм селян, у приватних садибах та маєтках. Це явище ще не розглядалося як туризм і не було організованим.

II етап. Становлення приватних форм сільського туризму (60 рр. – 90 рр. ХХ ст.). У цей період популярним був відпочинок в орендованих туристами кімнатах (квартирах) на гірських курортах або ж у Криму, що частіше було спричинене відсутністю вільних місць у пансіонатах чи санаторіях. Це не був відпочинок у селі, частіше за все це була курортна місцевість, проте частина туристів все ж зупинялася у сільських оселях. Це була у більшості випадків нелегальна, неоподаткована і стихійна діяльність.

III етап. Становлення правових форм сільського туризму (з 90 рр. ХХ ст.). З'явилося поняття "сільський туризм" (1996 р), із заснуванням Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні – громадської неприбуткової організації. Саме організаторами Спілки та деяких інших громадських організацій були зроблені перші кроки у розвитку нового виду діяльності сільського населення та відпочинку міського. За час діяльності Спілки активно вивчався досвід інших країн, за підтримки міжнародних благодійних фондів у різних регіонах проводилися заходи з метою донесення інформації до сільського населення, місцевих органів влади та самоврядування, видавалася освітня та рекламна продукція. У 1997 р. було засновано журнал „Туризм сільський зелений”, з 2003 р. щорічно проводиться всеукраїнська виставка-ярмарок „Українське село запрошує” [3]. Сільський зелений туризм визнано окремим видом туризму, розвиток якого є пріоритетним напрямком державної політики у статтях 4 та 6 Закону України „Про туризм”. Право особистих селянських господарств займатися сільським зеленим туризмом визначено і в статті 1 Закону України „Про особисте селянське господарство”.

Сільський туристичний продукт складається з наступних елементів:

- умебльовані кімнати або апартаменти, гостьові будинки, котеджі;
- сімейні ресторани, таверни, кафе;
- спорт та відпочинок: коні, велосипеди;
- майстерні, кулінарні курси, місцеві танці;
- сільськогосподарські продукти: сир, вино, мед та ін.;
- продаж традиційних продуктів та сувенірів;
- відпочинок на природі;
- тренінги по збереженню природи.

Гостьові будинки можуть знаходитись окремо від житла господарів, проте і у такому випадку вони мають зберігати елементи традиційної архітектури. Також господарю рекомендується включати до харчування місцеві продукти та готувати страви за традиційними рецептами. Важливий компонент туристичної пропозиції – це сільськогосподарські продукти, що можна запропонувати гостям або для харчування під час відпочинку, або на продаж. У будь-якому разі, підприємства мають надавати гостям широкий спектр послуг та високоякісні продукти.

Приклади розваг у селі:

- автоподорожі, тури з гідом, сценічні тури;
- огляд пам'яток;
- пікніки, шопінг, обіди/вечері в ресторанах;
- спа та санаторії;
- спорт, плавання, парусний спорт, піші прогулянки, верхова їзда;
- організовані розваги;
- релаксація, спілкування з природою;
- спостереження дикої природи, відвідування старовинних сільських будинків, музеїв, історичних місць.

Сільський туризм у великій мірі залежить від гостинності господарів, їхнього ставлення до нових гостей і тих, які вже відпочивали у них раніше. Позитивне, ввічливе, відкрите ставлення важливе ще й тому, що туристи завжди повертаються туди, де їм сподобалось, або рекомендують друзям.

Можна констатувати, що за період, який пройшов з часу реєстрації Спілки СЗТ, цей вид діяльності, по-перше значно поширився на сільських територіях і, по-друге, набув вагомого інституціонального забезпечення. Про останнє свідчить, зокрема, присутність сільського туризму в переліку видів туризму та пріоритетних напрямів державної політики у галузі туризму в Законі України „Про туризм”; спеціальне посилення на можливість використання ресурсів особистих селянських господарств для надання послуг у сфері сільського туризму в Законі України „Про особисте селянське господарство”; вагоме місце сільського туризму в проекті Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні; наявність затвердженого Урядом Плану заходів щодо державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006-2010 роки; наявність проекту Закону України „Про сільський зелений туризм”; проекту Національного стандарту України „Послуги туристичні. Туризм сільський. Загальні вимоги; проектів інших нормативних документів.

Сучасний стан сільського зеленого туризму в Україні характеризується *наступними проблемами*:

1. Недосконала законодавча база.
2. Низький рівень розвитку інфраструктури.
3. Недостатній рівень популяризації сільського зеленого туризму в Україні як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках.
4. Відсутня система оцінки якості послуг.
5. Недостатня увага з боку органів місцевого самоврядування до розвитку сільського зеленого туризму.

Пріоритетність розвитку сільського туризму в усіх регіонах України зумовлена такими обставинами:

1. Регіони України володіють значним, досі ще малоосвоєним, рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях.
2. Збережена етнокультурна самобутність історичних країв нашої держави (Буковина, Покуття, Закарпаття, Волинь, Поділля, Слобожанщина тощо) виступає ексклюзивною міжнародно-туристичною конкурентною перевагою, що дозволить нашій країні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму на Європейському континенті.
3. Розвиток сільського туризму стимулює мале підприємництво, важливе для відродження традиційного господарського укладу й оздоровлення економіки аграрних районів нашої держави.

4. Поширення в Україні практики організації агрорекреаційного сервісу вирішує низку напружених соціальних проблем регіонів, зокрема, масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо.
5. Практика організації для туристів відпочинку на селі сприяє зміні екологічної свідомості сільського населення, тому здатна відігравати важливу роль у збереженні довкілля.

Ця форма масової рекреації, як жодна інша, сприяє вихованню національно-патріотичних почуттів.

Висновки. Відтак, туристична мода піднімає на пік масової популярності подорожі у сільську місцевість, де міського туриста скрізь оточує екзотика: аграрні й сільські пейзажі, традиційний селянський спосіб життя, свійські тварини, екологічно чисті продукти тощо. В Україні відродження та економічний і соціальний розвиток сільських місцевостей, що часто переживають глибоку економічну кризу, пов'язується з індустрією туризму, зокрема сільського.

В Україні існують усі передумови розвитку й організації відпочинку в селі, який можна розглядати як специфічну форму підсобної господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного та культурного потенціалу регіону, або як форму малого підприємництва, що дає можливість певною мірою вирішити проблему зайнятості сільського населення, покращити його добробут, повніше використати природний та історико-культурний потенціал сільської місцевості.

Справа розвитку й організації сільського відпочинку має реальну державну перспективу і сприяє поліпшенню соціально-економічної ситуації сільської місцевості. Сільський туризм виступає важливим чинником стабільного динамічного збільшення надходжень до бюджету, активізації розвитку багатьох галузей економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо).

З кожним роком кількість сільських туристів збільшується на 10-15 %. Сільський туризм в Україні стає досить поширеним і популярним. В наш час гостро встає проблема екології в багатьох крупних містах і у людей виникає потреба в спілкуванні з природою, в чистому повітрі, природній тиші і натуральних продуктах харчування.

Хоча сільський відпочинок в Україні має давню історію, його майбутнє ще остаточно не визначене. На сьогоднішній час невідомо, чи стане цей вид відпочинку повноправним учасником національного туристичного ринку, чи можливе збільшення кількості відпочиваючих у сільських оселях. Цілком можливо, що за відсутності дієвої державної політики в цій галузі сільський відпочинок так і залишиться у напівлегальному статусі, без чіткої організаційної структури, без поставленої на належному рівні інформаційно-маркетингової діяльності, просто як своєрідний додаток до інших напрямків туризму. Необхідне законодавчо-нормативне забезпечення галузі сільського туризму. Стало зрозуміло, що передумовою створення правової основи туризму вже стало

прийняття 2003 року нової редакції Закону України "Про туризм", але він окреслив лише загальну лінію його розвитку в державі. Таким чином, туризм в Україні не посів належного йому місця в економічній і соціальній структурі суспільства, що не в останню чергу спричинено недосконалістю його нормативно-правової бази.

Сільський туризм – перспективний вид індустрії туризму у сучасних економіко-демографічних умовах, здатний реально допомогти малим поселенням України вижити, адже саме малі села своєю специфічністю притягують відвідувачів.

1. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм: Навч. Посіб. – К. : Знання, 2006.– 271 с.

2. Відпочивайте в українському селі /Каталог/, К. – 2000. 3. Васильєва Н.В. Зелений туризм – панацея чи міф? // Туризм сільський зелений. – № V. – 2008.